

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ

Αἱ ἐκτεθησόμεναι σκέψεις ἐγράφησαν ἐξ ἀφομῆς τοῦ ἔργου τοῦ κ. Δημ. Ἰ. Κουτσογιαννοπούλου, Δοκς Φιλοσ.: Δοκίμια εἰς τὴν σύγγρονον φιλοσοφίαν, Ἀθήναι 1960, σχῆμα 8 σελ. 106, καὶ ἀποτελοῦν κριτικὴν ὠρισμένον μόνον ἀπόφωον τοῦ συγγραφέως.

Τὸ ὅλον βιβλίον ἔχει γραφῆ με πολλὴν σοβαρότητα καὶ ἐγγυᾶται διὰ σπουδαίας μελλοντικᾶς ἐργασίας τοῦ γράψαντος. Ἡ ἱκανότης τοῦ σ. νὰ κατανοῇ τὰ διεθνῆ πνευματικὰ προβλήματα καὶ μάλιστα ἢ προσπόθειά του νὰ τὰ μεταφέρῃ καὶ νὰ τὰ ἱντιμετωπῆ ἔντος τῶν δεδομένων τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητος εἶναι ἐπαινετά. Ἐπειδὴ ἔχομεν διαφορετικὴν γνώμην εἰς ἀπόψεις τινᾶς, ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ εἰς τὸν «Χριστιανισμὸν καὶ Ἀνθρωπισμὸν» ἀφιερωμένον τιμῆμα τοῦ βιβλίου, ἐγράψαμεν τὰς γραμμὰς ταύτας ὡς ἐλαχίστην συμβολὴν εἰς τὸ δυσκολώτατον τοῦτο θέμα, τῶν σχέσεων δηλ. χριστιανισμοῦ καὶ ἀνθρωπισμοῦ, ἀποκαλύψως καὶ ἀνθρωπίνου λόγου.

Τὸ πάντοτε ἐπίκαιρον τοῦτο θέμα προσλαμβάνει ἔτι μεγαλύτεραν ἐπικαιρότητα καὶ γίνεται ἔτι δυσκολώτερον εἰς τὴν ἐποχὴν μας, ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν πολλοὶ τῶν πνευματικῶν ἡγετῶν ἀπογοητευμένοι ἀπὸ τὰς προσπάθειαις των, ὅπως ἐξέβηον τῆς τραγικῆς ἀγωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει ἐμπλακῆ πᾶς φιλοσοφικῶς σκεπτόμενος ἄνθρωπος, χρησιμοποιοῦντες πῶνα τὰ δεδομένα τῶν ἀνθρωπίνων δυνατοτήτων, ἐπιχειροῦν τὸν συνδυασμὸν καὶ τὴν σύζειξιν πνευματικῶν δυνάμεων, οἷαι εἶναι ὁ χριστιανισμὸς καὶ ὁ ἀνθρωπισμὸς, διὰ τὴν λύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν προαναφερθεῖσαν τραγικὴν ἀγωνίαν. Τῶν δυσκολιῶν τούτων τελοῦντες ἐν γνώσει, ἀρχόμεθα τοῦ ἔργου τῆς κριτικῆς.

Α'. Ἐν σελ. 10 ἀναγινώσκωμεν: «γνωρίζει—ὁ φιλόσοφος καὶ ἐν προκειμένῳ ὁ κ. Κουτσογιαννόπουλος— ὅτι χριστιανισμὸς καὶ ἀνθρωπισμὸς εἶναι γνήσιαι δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς τοιαῦται καθ' ἑαυτὰς ἀπόλυτοι, γνωρίζει ὅμως συγχρόνως, καὶ ὅτι τὸ ἀπόλυτον πραγματοῦται διὰ τοῦ σχετικοῦ, καὶ ἐκκινεῖ ἀκριβῶς ἐκ τοῦ σχετικοῦ τούτου, τοῦ τρίτου τούτου, τοῦ χώρου δηλ. ἐκείνου, ἐν ᾧ Χριστιανισμὸς καὶ Ἀνθρωπισμὸς σκετίζονται καὶ συναντῶνται χωρὶς ἀμοιβαίως νὰ ἀναιρῶνται.»

Τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν ὁ σ. δέχεται ὡς «γνήσιας δυνατότητας τοῦ ἀνθρώπου». Δυνάμεθα ὅμως οὔτω νὰ ἐκλάβωμεν τὸν χριστιανισμὸν; Εἶναι δηλ. οὗτος γνήσια δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου; Τὸ δεύτερον στοιχεῖον, ἢ «δευτέρα δυνατότης», κατὰ τὸν σ., εἶναι τι τὸ ἐνδοκοσμικόν, ὑπάρχει ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔχει μόνον εἶναι γνωστὸν καὶ κατανοητὸν εἰς τὸν ἀνθρώπινον λόγον, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου γεννᾶται καὶ μορφοῦται. Εἶναι κατὰ συνέπειαν, θὰ ἐλέγομεν, τὸ δεύτερον στοιχεῖον, ὁ ἀνθρωπισμὸς, ὅχι μόνον γνήσια δυνατότης, ἀλλὰ καὶ γνήσιον γέννημα τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, γνήσιον τιμῆμα τοῦ διανοητικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἀσάρξ ἐκ τῆς σαρκὸς του καὶ ὄστον ἐκ τῶν ὄστων του». Ὡς τοιοῦτος δὲ ὁ ἀνθρωπισμὸς μετέχει κατὰ κυριολοξίαν τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἡ σχέσις λόγου καὶ ἀνθρωπισμοῦ εἶναι οἷα ἡ σχέσις μηχανῆς καὶ παραγώγου αὐτῆς. (Ἀμφότερα περιέχουν ἀναλυόμενα στοιχεῖα ἐνεργείας καὶ ὕλης). Εἶναι δηλαδὴ ὁ ἀνθρωπισμὸς ὁμοούσιος τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ καὶ τοῦτο ἐνέγει ὑψίστην σημασίαν. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τῆς ιδιότητός του ταύτης ὁ ἀνθρωπισμὸς εἶναι γνήσια δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου. Δύναται οὕτως ὁ ἀνθρωπισμὸς νὰ γίνῃ προσδιοριστικὸς τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν. Ἐπανέλθωμεν ὅμως εἰς τὸ πῶτον στοιχεῖον, τὸν χριστιανισμὸν.

Τὸ στοιχεῖον τοῦτο, ἢ δυνατότης αὐτῆ, ὑπάρχει προαιωνίως εἰς ἕνα χώρον ἀγνωστον, παντελῶς ἀγνωστον καὶ ἀπράσιτον εἰς τὸν ἀνθρώπινον λόγον. Ὁ χώρος οὗτος εἶναι ὁ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ὁ Ἰδιος ὁ Θεός. Ἡ ὕλη, ἢ ποιότης, ἢ ὕψη, ἢ σύνθεσις τοῦ

χριστιανισμοῦ εἶναι τελείως διαφορετικὴ ἢ καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὴν ὕλην, τὴν ποιότητα, τὴν ὕφην καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Καὶ τοῦτο διότι τὸ μὲν εἶναι ποίημα, γέννημα τοῦ θεοῦ πνεύματος, τὸ δὲ ποίημα, γέννημα τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ὅστις τελεῖ ἐν τῇ πτώσει. Ὅταν δὲ ὁ χριστιανισμὸς ὑπάρχῃ εἰς τὸν ἀνθρώπον, δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῷ ὡς ἀναπόσπαστον αὐτοῦ μέρος, ὡς ὀργανικὸν αὐτοῦ ταῖμα. Δὲν εἶναι τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς αὐτῆς ὄντολογικῆς συνθέσεως μὲ τὸ ἀνθρώπινον, ἀφοῦ ὡς γεννήματα καὶ ποιήματα τὸ μὲν τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ τοῦ ἀνθρώπου διακρίνονται σαφέστατα ἀλλήλων.

Ἡ ὕφ' ἡμῶν γενομένη ἀντιδιαστολὴ καὶ διαφοροποίησις τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅστις εἶναι χάρις μὲ ὄλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ὅστις εἶναι λόγος, ἔχει τὴν αἰτίαν τῆς εἰς τὴν περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ποσοπατορικοῦ ἀμαρτήματος ἐντίληψιν τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν δὲ ταύτην ἀποτέλεσμα τοῦ ποσοπατορικοῦ ἀμαρτήματος δὲν ὑπῆρξεν ἀπλῶς ἢ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀπάλεια τῆς εἰς τὸν Θεὸν ὀδηγούσης ὁδοῦ, ἢ ἀπάλεια δηλ. τοῦ ὁρθοῦ ποσοπατορισμοῦ—κακὸν τὸ ὅποιον θὰ ἦδύνατο καὶ δι' ἀπλῆς διδασκαλίας καὶ ὁρθῆς καθοδηγήσεως νὰ ἐπανορθωθῇ — ἀλλ' ἀλλαγὴ οὐσιαστικῆ, διαστροφή ὄντολογικῆ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου — κακὸν τὸ ὅποιον δυνατὸν νὰ ὑπερβληθῇ μόνον διὰ τοῦ μυστηρίου, διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ παραδόξου δηλ..

Ἀπόδειξις δὲ τῆς οὐσιαστικῆς, ὄντολογικῆς τοῦ λόγου διαστροφῆς εἶναι τὸ γεγονός ὅτι οὗτος, ὁ λόγος, ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει ἀναγνωρίζει, καταφάσκει τὸν Θεόν. Τίθεται ἐπομένως τό: ἢ ὁ Θεὸς ἢ ὁ λόγος. Ἄριστα δὲ ἐξέφρασε τὸ σχῆμα τοῦτο ὁ Nietzsche.

Ἄλλεως ὁ ἀντιμετώπιση τις τὰς σχέσεις χριστιανισμοῦ καὶ ἀνθρωπισμοῦ, ἐὰν π.χ. εἶναι ἐπηρεασμένος ὑπὸ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς ἀντιλήψεως, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὸ ποσοπατορικὸν ἀμαρτήμα. Κατ' αὐτὴν βεβαίως ἡ διαστροφή τοῦ λόγου δὲν εἶναι οὐσιαστικὴ καὶ ὄντολογικὴ καὶ ἐντεῦθεν αἱ μεγαλύτεραι δυνατότητες τοῦ λόγου καὶ ἡ διαφορετικὴ θεώρησις τοῦ προβλήματος τῶν σχέσεων λόγου καὶ ἀποκαλύψεως, ἀνθρωπισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ. Προσέτι ὁ ἀνθρώπος δὲν εἶναι ὁ κύριος παράγων τῆς ὑπάρξεως τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς ἑαυτὸν, κύριος παράγων εἶναι ὁ Θεός, ἐ καὶ δημιουργὸς τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἡ ὑπάρξις δὲ τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸν ἀνθρώπον δὲν σημαίνει ὄντολογικὴν μεταστροφήν ἢ ἀλλοίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τῆς τε ὕλικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς. Ὁ χριστιανισμὸς, τὸ δῶρον τοῦτο τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπον, ἐπέρχεται εἰς τὸν ἀνθρώπον, ἢ χάρις «πνεῖ», πνεῖ δὲ «ὀπου θέλει» ὁ Θεὸς καὶ ὅταν θέλῃ ὁ Θεός. Ἡ ἐκφρασις «ὀπου θέλει πνεῖ» ἐνέχει ὕψιστην σπουδαιότητα διὰ τὸ ἐὰν ὁ χριστιανισμὸς εἶναι γνησία δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ὑπάρχει σταθερότης τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸν ἀνθρώπον, ἀφοῦ τοῦτο δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ὄντολογίαν του, ἀλλ' εἶναι τι τὸ ἐπερχόμενον καὶ «χάριτι» οὐχὶ δὲ «φύσει» λυτρῶνον τὸν ἀνθρώπον. Ἐὰν «φύσει» ἐλύτρωνεν τὸν ἀνθρώπον, θὰ ἦτο ἔντως ὁ χριστιανισμὸς γνησία δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου (καὶ τότε πλέον θὰ αὐτοελυτρουτο) πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμβῇ. Δυνατὸν δηλαδὴ ὁ χριστιανισμὸς, ἢ πίστις τοῦτ' ἔστιν εἰς ὃ, τι περιλαμβάνεται εἰς τὸν χριστιανισμὸν, νὰ ἔρθῃ αἴφνης διὰ λόγους εἰς τὸν Θεὸν μόνον γνωστούς, παρὰ τὰς ἐπιμόνους ἀναζητήσεις καὶ τὴν τοῦτου χρεῖαν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὰ ἀνωτέρω πείθουν, νομίζομεν, ὅτι ὁ μὲν ἀνθρωπισμὸς εἶναι δυνεως γνησία δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ ὁμοούσιος, ὁ δὲ χριστιανισμὸς πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ εἶναι γνησία δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοῦ Θεοῦ πνεῦμα καὶ ἐνέργεια, ἐκ τούτου ἐξαρτωμένη καὶ κατευθυνόμενη καὶ τέλος ὡς ὅλος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον λόγον διάφορος.

Συνεργασία τῶρα τῶν δύο δυνάμεων, δυνάμεων διαφόρου ὑποστάσεως, ἀποκλείεται. Ταῦταις πρόκειται μόνον ἀγῶν, ἀγῶν δὲ ὑπέρβειος. Συνόντησις ὑπὸ τὴν ἔνοιαν τῆς συνπαροξέσεως καὶ μὴ ἀμοιβαίας ἀναιρέσεως, ὡς ὁ σ. λέγει, δὲν ὑπάρχει ἢ μᾶλλον ὑπάρχει συνάντησις κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ μεταξὺ τῶν δύο δυνάμεων ἀγῶνος, μετὰ τὴν ἐκβασιν τοῦ ὁποίου ὅμως ἢ μία ἐκ τῶν δύο δυνάμεων ὑποχωρεῖ. Ἐπομένως δὲν φαίνεται διαγρᾶ-

φομένη δυνατότης υπέρξεως ενός τρίτου χώρου, του χώρου της συνυπέρξεως τουτ' ἔστιν, ἐνῶ σαφῶς διαγράφεται εἰς χώρος, ὁ χώρος τοῦ νικητοῦ.

Ἴσως τις ἀναφερθῆ εἰς τὸ πεδίοφημον διαλεκτικὸν σχῆμα τοῦ Hegel: θέσις—ἀντιθέσις—σύνθεσις, ὅπου ἡ ἰδέα συναντᾶται μὲ τὸ ἀντίθετόν της καὶ ἐκ τῆς συγκρούσεως ταύτης προέρχεται τὸ νέον, τὸ ποιοτικῶς ἀνώτερον. Ἄλλ' ἐδῶ ἰδέα καὶ ἀντι—ἰδέα εἶναι τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως καὶ ὄντολογίας, ἔχουν τὴν αὐτὴν ἀρχήν, ἐνῶ λόγος καὶ ἀποκάλυψις δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν ἀρχήν καὶ ὑπόστασιν καὶ ἐπομένως δὲν ὑπάρχει δυνατότης ἐφαρμογῆς τοῦ σχήματος τούτου εἰς τὰς σχέσεις λόγου καὶ χάριτος.

Μετὰ τὰ περὶ ἀνθρωπίνου λόγου λεχθέντα καταλήξαμεν εἰς κατάφασιν τῆς ἀπόψεως τοῦ κ. Κουτσογιαννοπούλου καὶ εἰπομεν ὅτι πράγματι ὁ ἀνθρωπισμὸς εἶναι γνησία δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου καὶ δύναται κατὰ συνέπειαν ὁ ἀνθρώπος νὰ τὸν χρησιμοποιῆ ὡς προσδιοριστικὸν τῶν ἐνεργειῶν του, ὡς κριτήριον τῶν ἐκδηλώσεών του.

Μετὰ τὰ περὶ χριστιανισμοῦ ἡμῶς λεχθέντα καταλήγομεν εἰς ἀπόφασιν τῆς ἀπόψεως τοῦ κ. Κουτσογιαννοπούλου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ χριστιανισμὸς εἶναι γνησία δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν δύναται νὰ γίνη ὁ χριστιανισμὸς προσδιοριστικὸν τῶν ἀνθρωπίνων ἐκδηλώσεων, παρὰ μόνον ὅταν ἀτονίσῃ, ὅταν νεκρωθῆ ὁ λόγος—ἀνθρωπισμὸς. Εἰς τὴν περίπτωσιν ἡμῶς, καθ' ἣν ὁ χριστιανισμὸς γίνεται τὸ προσδιοριστικὸν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου, τότε ὁ «ἀνθρώπος» δὲν εἶναι ἀνθρώπος, ἀλλὰ «καινὴ κτίσις», νέος «ἀνθρώπος» (ἐν Χριστῷ), ὅπερ ἐνέχει ὕψιστην σημασίαν διὰ τὴν καθαρὰν θρησκευτικὴν σκέψιν.

Καὶ δὲν εἶναι ἀνθρώπος ὁ «ἐν Χριστῷ», ὁ δεχόμενος ὡς προσδιοριστικὸν τὸν χριστιανισμὸν, διότι ἔπαυσε ἡ κυριαρχία τοῦ λόγου ἐν αὐτῷ, ἡ κυριαρχία τοῦ βασικοῦ δηλ. χαρακτηριστικοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο ἡμῶς σημαίνει, ὅτι τὸ ἀπόλυτον δὲν πραγματοῦται διὰ τοῦ σχετικοῦ, ὡς ὁ σ. πιστεύει, ἀλλὰ τὸ ἀπόλυτον πραγματοῦται ἐν τῇ ὑποχωρήσει τοῦ σχετικοῦ, τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ γενικῶς τοῦ φυσικοῦ νόμου.

Β'. Περαιτέρω δέχεται ὁ σ. ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δύναται νὰ ἐφαρμοσθῆ ἀμιγῶς καὶ μάλιστα ἐφημέροσθι ἀμιγῶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βυζαντίου. Γράφει ὁ ἴδιος ὁ σ. ὅτι «τὸ παράδοξον καὶ ἀντιφατικὸν εἶναι ὅτι τὸν ἄκρατον χριστιανισμὸν ἐφήρμοσεν ὁ λαὸς ὁ Ἑλληνικὸς, ὁ ἴδιος δηλαδὴ ἐκεῖνος λαὸς, ἐξ οὗ εἶχεν ἐκπηγάσει τὸ ἀνθρωπιστικὸν ἰδεῶδες, συνεχίσας τὴν παλαιохριστιανικὴν παράδοσιν καθ' ὅλην τὴν λεγομένην Βυζαντινὴν ἐποχὴν» (σελ. 13). Οὕτω κατὰ τὸν σ. εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν λεγομένην ἐποχὴν ὑποτίθεται ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐφημέροσθη καὶ ἐπεκράτησεν ἀμιγῶς. Τοιαύτην ἡμῶς κατάστασιν ὁμολογῶ ὅτι δὲν βλέπω εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἐποχὴν. Καὶ τοῦτο διότι οἱ ἀπολογηταὶ κατ' ἀρχάς, ὑπερασπίζοντες τὴν νέαν θρησκείαν, οὐδέποτε ἐγκατέλειπον τὴν προσπύθειαν τῆς συνδιαλλαγῆς τοῦ παραδόξου τῆς νέας θρησκείας μὲ τὸν ἀνθρώπινον λόγον. Ὁ Ὁριγένης ἐν συνεχείᾳ καὶ ὁ Ἰουστίνος ὁ φιλοσοφὸς καὶ μάρτυς φαίνονται πιεζόμενοι ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς συνδιαλλαγῆς αὐτῆς, τὴν ὁποίαν καὶ ἐπιχειροῦν κατὰ τὸν Α ἢ Β τσίπον.

Ἡ γνησιὰ θεωρία τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων καὶ τὸ περιφημον τρισηπόστατον τοῦ Ὁριγένους ἀφ' ἑνὸς καὶ τὰ περὶ σπερματικῆς λόγου τοῦ Ἰουστίνου ἀφ' ἑτέρου δὲν εἶναι παρὰ προσπύθειαι κατανοήσεως τοῦ παραδόξου τῆς νέας θρησκείας. Ἡ κατανόησις τοῦ παραδόξου ἡμῶς σημαίνει αὐτομάτως κατάργησιν του, ἀρνησίν του οὐσιαστικῶς, διότι τότε λογικοποιεῖται τὸ παράδοξον, εἰσέρχεται εἰς τὰ μέτρα καὶ τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ οὕτω ἀπόλλυται ὁ χαρακτὴρ τοῦ παραδόξου.

Ἡ ἐκδηλος προσπάθεια τῆς συνδιαλλαγῆς σημαίνει ἀκόμη τὴν ὑπαρξίν ἑνὸς διαρκῶς καὶ ἀειγόντου ἀγῶνος μεταξὺ θρησκευτικοῦ παραδόξου καὶ ἀνθρωπίνου λόγου, γεγονὸς ὅπερ δεικνύει, ὅτι ἕκαστος τῶν ἀντιπάλων εἰς τὸν μνημονευθέντα ἀγῶνα ἀγωνίζεθαι διὰ τὴν διαφύλαξιν, διατήρησιν καὶ ἐπιβολὴν τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τούτου μάλιστα ἀκέραιου.

Ἐπομένως πᾶσα προσπάθεια λογικοποιήσεως ἢ μεταφορᾶς τοῦ παραδόξου τῆς θρησκείας, τὸ ὅποιον εἶναι καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτῆν ὡς ἀποκεκαλυμμένην, εἰς τὴν περιοχὴν

τῶν ἀνθρωπίνων δυνατοτήτων ἀποτελεῖ καταστροφὴν αὐτοῦ τούτου τοῦ θεμελίου τῆς θρησκείας. Δηλαδή ἢ θὰ ὑπάρχη ἡ θρησκεία, συνδεδεμένη ἀπολύτως μὲ τὸ παρόδοξόν της, ἢ δὲν θὰ ὑπάρχη καὶ εἰς τὴν θέσιν της θ' ἀναπαύεται ὁ φυσικὸς νόμος. Μέση λύσις φαίνεται δὲν ὑπάρχει.

Καὶ αὐτοὶ οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Γρηγόριος Νύσσης καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος, δὲν διαφεύγουν τὸν πειρασμὸν τῆς συνδιαλλαγῆς. Οὕτως ὁ μὲν πρῶτος κατὰ τρόπον ἠπιώτερον ἐπαναλαμβάνει τὴν περὶ ἀποκαταστάσεως θεωρίαν τοῦ Ἐριγένους, ὁ δὲ δεύτερος ἀντιμετωπίζει τὸ περὶ τοῦ κακοῦ πρόβλημα κατὰ τὸ πλατωνικὸν πρότυπον, κατὰ τὴν φιλοσοφικὴν δηλ. σκέψιν, ἥτις θεμελιωδῶς διαφέρει τῆς θρησκευτικῆς ἢ βιβλικῆς σκέψεως.

Ποῦπει νὰ ἀναφέρωμεν ἐδῶ καὶ τὸν Ψευδο-Διονύσιον τὸν Ἀεροπαγίτην (5ος μ.Χ. αἰών), ὅστις κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν ὑπέστη εἰς τὰς ἰδέας του βαθυτάτην ἐπίδρασιν τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ἐπι σημαντικώτερον ὅμως εἶναι τὸ γεγονὸς, ὅτι τὰ ὑπὸ τὴν αὐτὴν καὶ τὸσαύτην ἐπίδρασιν τελοῦντα συγγράμματα τοῦ Ψευδο-Διονυσίου ἀποτελοῦν μίαν τῶν βασικωτέρων πηγῶν δι' ἅπασαν τὴν μεταγενεστέραν θεολογικὴν γραμματείαν, πρὸ πάντων δὲ τὴν καλουμένην μυστικὴν καὶ ἡσυχαστικὴν.

Ἀπὸ τοῦ ἁρειανισμοῦ καὶ τοῦ ἀπολλιναρισμοῦ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας καὶ τοῦ φιλοσοφαστικισμοῦ ἢ φιλοθωμισμοῦ τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰῶνος εἰς τὸ Βυζάντιον αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ διάθεσις συνδιαλλαγῆς κατέχει καὶ συγκινεῖ τοὺς δημιουργήσαντας τὰ ρεύματα ταῦτα καὶ τοὺς ἐκ τούτων ἐπηρασθέντας. Ἄς σημειωθῆῖ δὲ ὅτι ὅσον καὶ ἂν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἢ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία διεφύλαξεν τὴν ἀποκαλυπτικὴν, ὑπερλογικὴν καὶ παραδοξικὴν καθαρότητά της, πολλόνκις καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντιπροσωπευτικώτεροι τῶν φορέων της ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀντιθέτων ρευμάτων.

Εἰς δὲ τὸ Βυζάντιον, ὡς χώρου νοουμένου, οὐδέποτε ἔπαυσε ὑφισταμένη μερὶς πνευματικῶν ἀνθρώπων καὶ δὴ χριστιανῶν διανοουμένων, ἥτις διέκρινε χώρον συνεργασίας καὶ δυνατότητα συνυπόθεσις ἀνθρωπισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ, παραλλήλως δρῶσα πρὸς τὴν μερίδα ἐκείνην, ἥτις ἐνέμενε εἰς τὴν ἀποκλειστικότητα τοῦ θρησκευτικοῦ παραδόξου. Οὕτε ἐπίσης εἶναι ἀσύνηθες τὸ γεγονὸς τῆς ἐπικρατήσεως τῆς πρώτης μερίδος εἰς τὸ Βυζάντιον, ἕλλοτε διὰ μικρὸν καὶ ἄλλοτε διὰ μέγαν χρονικὸν διάστημα.

Ἐκεῖνο, νομίζομεν, τὸ ὁποῖον ἐνέχει ὑψίστην σημασίαν διὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ χριστιανισμοῦ γενικῶς καὶ τὸν χριστιανισμὸν τοῦ Βυζαντίου εἰδικῶς εἶναι τὸ γεγονὸς, ὅτι ἐν Βυζαντίῳ πολλοὶ τῶν θεολογούντων εἶχον τὸσαύτην διακριτικὴν δύναμιν — ἐκ λόγων ἱστορικῶν καὶ ὑπεριστοικῶν, οἵτινες δὲν εἶναι τῆς παρούσης στιγμῆς νὰ ἐξετασθοῦν — ὥστε νὰ δύνανται νὰ διακρίνουν σαφῶς τὸν χώρον καὶ τὰς προϋποθέσεις τοῦ θρησκευτικῶς σκέπτεσθαι ἀπὸ τὸν χώρον καὶ τὰς προϋποθέσεις τοῦ φιλοσοφικῶς σκέπτεσθαι. Διέκρινον ἄλλαις λέξεσιν σαφῶς τὰ ὅρια τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, πᾶρμα τὸ ὁποῖον ἔλειψεν εἰς τὴν Δύσιν μὲ συνεπείας ἀνυπολογίστου σημασίας διὰ τὸν χριστιανισμὸν της. Τοῦτο εἶναι λοιπὸν τὸ μέγα κατόρθωμα τῶν ἀνθρώπων τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος εἰς τὸ Βυζάντιον, ὡς νομίζομεν, καὶ οὐχὶ ὅτι ἀμυγῶς προσέλαβον τὸν χριστιανισμὸν, ὡς ὁ σ. ἀπαιτεῖ.

Ἄλλωστε ἡ καλλιέργεια τοῦ πλατωνισμοῦ ἢ νεοπλατωνισμοῦ καὶ τοῦ ἀριστοτελισμοῦ εἰς τὸν χώρον τοῦ Βυζαντίου μὲ τοὺς Ἰωάννην Ἰταλὸν καὶ Μιχαὴλ Ψελλὸν — διὰ νὰ ἀναφέρωμεν μόνον μερικὰ ὀνόματα — διὰ τὸν πρῶτον, κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, καὶ τοὺς Ἀκροπολίτην, Νικηφ. Γρηγοράν, Γεννάδιον Σχολάριον κ. ἄ. διὰ τὸν δεύτερον, κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, πείθει ὅτι δὲν εὕρισκομεν τὸν χριστιανισμὸν ἀμυγῶς ἐπικρατοῦντα καὶ συνεπῶς δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμφωνήσωμεν μὲ τὸν συγγραφέα. Μᾶς ὀδηγεῖ τούναντι εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς σκέψεως, ὅτι καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον ἔλαβεν χώραν ὁ σφοδρὸς ἀγὼν μεταξὺ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ θρησκευτικοῦ πασα-

δόξου, με συνέπειαν άλλοτε την σχετικὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἐνώπιον τοῦ παραδόξου τῆς νέας θρησκείας, ἄλλοτε τὴν μὴ ὑποχώρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ ἄλλοτε τὴν σχεδὸν παντελῆ ὑποχώρησιν του. Ἡ ὑπαρξίς δὲ τῆς τελευταίας προειπωθείσης ὑπῆρξε καὶ ὁ χῶρος, ἔπου διεμορφώθη ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ διδασκαλία καὶ διὰ τὸν λόγον ἀκραιβῶς τοῦτον εἶναι ἀπηλλαγμένη καθ' ἑαυτὴν τῶν ξένων πρὸς τὸ παράδοξόν της στοιχείων.

Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν αὐτὴ ἡ διακύμανσις ὡς πρὸς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἢ τοῦ παραδόξου τῆς θρησκείας, ἥτις δικαιολογεῖται ἄριστα ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ παραδόξου, θὰ ἔποεπε νὰ εὐρισκόμεθα πρὸ τῆς θωμιστικῆς καὶ σχολαστικῆς πνευματικῆς σταθερότητος, τὴν ὅποیان ἄλλοτε ἔλασσε ἀλλοχρῶ καὶ ὁ κ. Κουτσογιαννόπουλος ἀποροῖπτε καὶ τὴν ὅποیان ὑπερέβησαν καὶ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις διὰ τῆς φιλοσοφίας τῆς ὑπάρξεως καὶ ἡ θρησκεία διὰ τοῦ Ὁρθοδόξου της πνεύματος. Ἄλλωστε δὲν δύναται ὁ χριστιανισμὸς νὰ βιωθῆ ἀμιγῆς, δεδομένου ὅτι ἀμείωτος εἰς ἔντασιν ὑπάρχει πάντοτε ὁ ἀγὼν μεταξὺ λόγου καὶ ἀποκαλύψεως. Ἄρα οὐδέποτε ἐκλείπει ὁ λόγος. Δύναται τις νὰ ὀμιλῆ περὶ ἀμιγῶς βιώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ βάσει ἄλλωτε ἐσφαλμένης ἀντιλήψεως τῆς οὐσίας τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅστις εἶναι σύνολον ἀληθειῶν ἀποκεκαλυμμένων καὶ ἄρα ὑπερολογικῶν, παραλογικῶν, παραφυσικῶν, αἰτινες ἀποτελοῦν καθ' ἑαυτὰς ἀντίδοτα τοῦ λόγου, σκοποῦντα τὴν ὑπερφαιδύσιν ἀκραιβῶς αὐτοῦ τοῦ λόγου, διὰ νὰ ἐπέλθῃ ἡ λύτρωσις, ἥτις ἐπενεργεῖται καὶ δὲν διενεργεῖται εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἐὰν ἀκόμη προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ χώρου ἐνθα ὑπάρχει χριστιανισμὸς, εἶναι ὀρθώτερον νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς θὰ ἐπικρατήσῃ τόσον, ὅσον ἐπικρατήσῃ εἰς τὸν ἀγῶνά του μετὰ τὸν λόγον. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ συγκεκριμένη ἐκδήλωσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἢ θρησκευτικὴ ἢ λογικὴ. Οὕτως ἀνευρίσκομεν τὸν χαρακτήρα τοῦ «ἀμιγῶς», ἀλλ' ἄλλως νοουμένου καὶ ὄχι ὡς νοεῖται τὸ «ἀμιγῶς» ὑπὸ τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς ἀκραιφνοῦς καὶ καθολικῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Βυζαντίῳ ἢ καὶ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ Δύσει. Ἡ πραγματικὴ ἐπικράτησις δὲν εἶναι παρὰ στιγμιαία, ἀφοῦ μεμονωμένα καὶ σπῆνια εἶναι αἱ στιγμαί, κατὰ τὰς ὅποιας ὁ χριστιανὸς ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του ὡς τὸν ἑαυτὸν του ἢ ἀγαπᾷ πράγματι τοὺς ἐχθροὺς του ἢ ἔταν ἔχη δύο χιτῶνας δίδει τὸν ἑνα εἰς τὸν μὴ ἔχοντα οὐδὲ ἕνα.¹ Ὅσας φορὰς ἠγαπήσαμεν τὸν πλησίον μας, ὅσας τὸν ἑαυτὸν μας, ἢ ἠγαπήσαμεν τὸν ἐχθρόν μας ἢ ὅσας φορὰς ἐδώσαμεν εἰς τοὺς πτωχοὺς τὸν δεῦτερον χιτῶνα μας, τόσας μόνον φορὰς ὑπῆρξαμεν ἀληθινοὶ χριστιανοί, ἄγιοι (ἄγιους δὲν θέλει ὁ Θεὸς ἡμᾶς γενέσθαι;). Τὰς ὑπολοίπους στιγμὰς τῆς ζωῆς μας διετελέσαμεν ὑπὸ τὸν φυσικὸν νόμον, τὸν νόμον τῆς πτώσεως, φροντίζοντες ἢ διὰ τὸ ὄλικόν ἢ διὰ τὸ διανοητικόν μας συμφέρον. Καὶ τοῦτο διότι ὁ λόγος μᾶς κεοδίζει συχνότερον, ἐνῶ τὸ παράδοξόν τῆς θρησκείας, τὸ μυστήριον τῆς θρησκείας, μᾶς κεοδίζει σπανιότερον.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἀντιλαμβάνεται τις πόσον παρακεκινδυνευμένον εἶναι νὰ ὑποστηρίζεται, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐπικράτησεν ἀμιγῶς εἰς τὸ Βυζαντίον, ὡς ἐν οἱ βυζαντινοὶ δὲν ἦσαν ἄνθρωποι, ὡς ἡμεῖς, ἀλλ' ἄγγελοι, τελούντες καὶ δημιουργοῦντες διαρκῶς ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ θρησκευτικοῦ παραδόξου. (Διότι τοῦτο σημαίνει ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ). Πιθανῶς σημειᾷ τινα καὶ ἐκδηλώσεις ἐξωτερικαὶ τοῦ Βυζαντίου παρασύρουν τὸν μελετητὴν, ἐνῶ ἐὰν προσεκτικότερον ἐξετάσῃ τὰ πράγματα, θὰ ἴδῃ κάτω ἀπὸ τὰ σημεία καὶ τὰς ἐκδηλώσεις αὐτὰς πόσον σπανία εἶναι ἢ ἐπικράτησις τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς συμβαίνει πάντοτε.

Γ'. Ὁ κ. Κουτσογιαννόπουλος, συνεχίζων τὰς σκέψεις του, γράφει, ὀρμώμενος πάντοτε ἀπὸ τὰς αὐτὰς ἀρχάς: «Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι μὲν οὗτος καθ' ἑαυτὸν Ἀνθρωπισμὸς, δύναται ἄλλωτε νὰ ὀδηγήσῃ πιθανῶς εἰς τοῦτον, ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητος σχέσεως ταυτότητος τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ, δι' οὗ δίδεται ἡ ὑπόστασις τῆς ζωῆς, καὶ τοῦ Ἰησοῦ ὡς συγκεκριμένου ἀνθρώπου». (σελ. 25).

Ὁ χριστιανισμός δὲν ὀδηγεῖ εἰς τὸν ἀνθρωπισμὸν, ἀλλὰ καλεῖ τὸν ἄνθρωπον νὰ ὑπερβῇ τὸν ἀνθρωπισμὸν του, τὸν λόγον του, ὁ ὁποῖος ἔφθασεν εἰς τὴν παρούσαν κατάστασιν μετὰ τὴν ὄντολογικὴν διαστροφήν, ἣν ὑπέστη κατὰ τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα τῆ ἰδία θελήσει. Εἶναι δὲ ἡ ὑπερβασίς αὕτη ἀναγκαία, ἀφοῦ ἡ εἰς τὸν Θεὸν ἀρεστὴ ἀνθρωπίνη κατάστασις εἶναι ἐκείνη ἐν ἣ οὗτος εὐρίσκειτο, ὅτε ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἦτοι ἡ προπρωτικὴ κατάστασις. (Χωρὶς τὸ λεχθὲν νὰ σημαίη, ὅτι ἡ προπρωτικὴ κατάστασις ἦτο τέλος καὶ σκοπὸς ἦτο τοιαύτη εἰς τὸν Θεόν, δηλ. ἀρεστὴ, ἀπλούστατα διότι Οὗτος τὴν ἐδημιούργησεν). Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ μετὰ τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος συνδεδεμένη διαστροφή εἶναι οὐσιαστικὴ, ὄντολογικὴ, σημαίνει ὅτι ἡ διαφορὰ καταστάσεως τοῦ νῦν ἀνθρώπου πρὸς ἐκείνην τοῦ προπρωτικοῦ εἶναι καὶ αὕτη οὐσιαστικὴ, ὄντολογικὴ. Καὶ ἀφοῦ ἐπὶ τὰ χεῖρα ὠδήγησεν ἡ διαστροφή αὕτη, σημαίνει ὅτι διὰ τὸν σημερινὸν ἀνθρώπινον λόγον ἡ κατάστασις τοῦ προπρωτικοῦ ἀνθρωπίνου λόγου εἶναι μία λειτουργία ἄγνωστος, ἄρα ὑπερλογικὴ. Καὶ ἀφοῦ αὕτη βγαίνει πέραν τῶν ὁρίων τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς παραλογικὴ, παραφυσικὴ, ὑπερφυσικὴ καὶ ὑπερλογικὴ κατάστασις.

Θὰ ἐλέγομεν λοιπὸν ἀδιστακτως, ὅτι οὐχὶ εἰς τὸν ἀνθρωπισμὸν, ἀλλ' εἰς τὸν ὑπέρ-ἀνθρωπισμὸν ἢ τὸν παρά-ἀνθρωπισμὸν (ὅπως θέλει δύναται ὁ ἀνθρώπινος λόγος νὰ χαρακτηρισθῇ τὸν νέον τοῦτον ἀνθρωπισμὸν, ἀφοῦ ὁ τελευταῖος οὗτος εἶναι ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς προσδιοριστικῆς ἰκανότητος τοῦ πρώτου) καλεῖ ὁ χριστιανισμὸς τὸν ἄνθρωπον.

Ἐπειδὴ πιθανῶς θὰ δημιουργηθῇ θέμα περὶ τὸν ἰσχυρισμὸν ἡμῶν, ὅτι ὑπέστη οὐσιαστικὴν ὄντολογικὴν διαστροφήν ὁ ἀνθρώπος κατὰ τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, δεόν ὅπως δι' ἐνὸς ἀπλοῦ, ἀλλὰ βασικοῦ διὰ τὴν σημασίαν του, παραδείγματος στηρίξωμεν τὸν ἀνωτέρω ἰσχυρισμὸν.

Ἐπιθέσωμεν ὅτι εἰς πεπαιδευμένους ἐθνικοὺς εἰς ὄριον ἡλικίαν δέχεται τὸ χάρισμα τῆς πίστεως καὶ προσέρχεται εἰς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος. Ὄντως λοιπὸν βαπτίζεται καὶ χρίεται, γενόμενος οὕτω χριστιανὸς καὶ δὴ χριστιανὸς Ὁρθόδοξος. Πρὶν ἢ προσέλθῃ εἰς τὸν χριστιανισμὸν, ὡς εἶναι ἐπόμενον, ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ λογικοῦ του καὶ τοῦτο εἶχε γινόμενα εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του. Προσέτι δὲ ὑπάρχει εἰς αὐτόν, τὸν ἐθνικόν, ἡ τάσις πρὸς τὸ πράττειν τὸ κακόν, ὡς τι τὸ μὴ ἐπιδεχόμενον ἀμφιβιβητήσεως. Ἄς σημειωθῇ ἀκόμη, ὅτι τὸ λογικὸν τοῦ ἐθνικοῦ καὶ αὐτὸς ὁ ἀνθρωπισμὸς του, ὡς γνήσιον παράγωγον τοῦ λογικοῦ, ἀναγκάζει τὸν ἄνθρωπον εἰς πράξεις, αἵτινες ἐξυπηρετοῦν τὸ διανοητικὸν ἢ τὸ ὕλικόν συμφέρον τοῦ πράττοντος.

Ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν ἐκχριστιανισθέντα ἐθνικόν. Ἄμα τῷ βαπτισματί του ζῆ βίον χριστιανικόν, συμμετέχων εἰς τὴν λατρευτικὴν καὶ λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσερχόμενος συχνάκις εἰς τὰ ἅγια μυστήρια αὐτῆς. Εἶναι λοιπὸν ὁ πρῶν ἐθνικὸς μας εἰς κατὰ τεκμήριον καλὸς χριστιανός.

Ἐρωτᾶται κατόπιν τούτου: ὁ χριστιανὸς μας ἔπαυσε νὰ κέκηται λογικοῦ καὶ μάλιστα λογικοῦ τοιαύτης συνθέσεως, οἷας συνθέσεως τοῦτο ὑπῆρχε εἰς αὐτόν πρὶν ἢ προσέλθῃ εἰς τὸν χριστιανισμὸν; Βεβαίως ὄχι. Τὸ λογικὸν παρέμεινε τὸ ἴδιον ἄνευ ἀλλαγῆς ἢ μεταουσιώσεως ἀπὸ ἐθνικοῦ εἰς χριστιανικόν. Καὶ πόσιν δηλαδὴ τὸ λογικὸν τοῦ χριστιανοῦ, ὅπως καὶ τὸ λογικὸν τοῦ ἐθνικοῦ, καθ' ἑαυτὸ ἐπιδιώκει τὸ ὕλικόν καὶ διανοητικὸν συμφέρον τοῦ τοῦτο κατέχοντος. Ἄλλωστε, ἐὰν δὲν συνέβαιεν οὕτω, δὲν θὰ εἶχε νόημα καὶ λόγον ὑπάρξεως ὁ ἀγὼν τοῦ θρησκευόντος ἀνθρώπου πρὸς πραγματοποίησιν τῶν ἀποκαλυπτικῆς καὶ ὑπερφυσικῆς φύσεως ἐντολῶν τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ὁ ἀγὼν, ὅστις διεξάγεται μεταξὺ τοῦ λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς πίστεως τοῦ πιστευόντος χριστιανοῦ, δεικνύει τὸ ἀμετάβλητον τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Ὡς πρὸς δὲ τὴν πρὸς τὸ πράττειν τὸ κακόν ροπὴν εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστόν, ὅτι αὕτη ὑπάρχει καὶ εἰς τοὺς ἁγίους ἀκόμη, παρὰ τὸν μεγάλον καὶ κοπιώδη ἀγῶνά των πρὸς δημιουργίαν πνευματικῆς ζωῆς.

Ἡ Ἐκκλησία λοιπὸν τοῦ Χριστοῦ, ὁ χριστιανισμὸς, δὲν ἀλλάξει τὴν ἀνθρωπίνην ὄντολογίαν, ὅπως αὐτὴ κατήχησεν, ὡς εἴπομεν, μετὰ τὴν πτώσιν, ἀλλὰ δίδει εἰς τὸ ἄτομον τὴν χάριν, ἵνα, διὰ τῶν ὑπερλογικῶν του στοιχείων δεχόμενος ταύτην, ὑπερβῆ ἢ παοῖδη ἢ παραμερίσῃ τὴν ὄντολογίαν ταύτην, διὰ τὴν ἰδίαν του λύτρωσιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Κατὰ τὴν προπρωτικὴν κατάστασιν ὁ ἄνθρωπος εἶχε τὴν ἰκανότητα τοῦ θεωρεῖν τὴν δόξαν αὐτοῦ τοῦτου τοῦ Θεοῦ. Εἶχε δηλαδὴ βασικὴν καὶ μεγίστην ἰκανότητα, τὴν ὅποιαν οὐδὲ νὰ διανοηθῆ δύναται πλέον ὁ πεπτωκὸς ἄνθρωπος.

Κατὰ τὴν προπρωτικὴν κατάστασιν ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ λογικοῦ του καταφάσκει τὸν Θεόν, ὑπεράνω αὐτοῦ βλέπει τὸν Θεόν καὶ τὸν ἀναγνωρίζει· σήμερον ἡμῶς τοῦ ἐκχριστιανισθέντος ἔθνικοῦ μας τὸ λογικὸν καθ' ἑαυτὸ δὲν καταφάσκει τὸν Θεόν καὶ τὰ μυστήρια, ἀλλ' ὀδηγεῖ εἰς πράξεις ἐξυπηρετούσας τὸ ὕλικόν καὶ διανοητικὸν συμφέρον τοῦ πρώην ἔθνικοῦ καὶ νῦν χριστιανοῦ.

Οὕτω λοιπὸν ὑφίσταται διαφορὰ οὐσιαστικῆ, ὄντολογικῆ μεταξὺ προπρωτικοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ μεταπρωτικοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, γεγονόςς τὸ ὅποιον μᾶς πείθει ὅτι ἡ πτώσις, ἡ διαστροφή τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ προπρωτικὸν ἀμάρτημα, ὑπῆρξε καὶ εἶναι δι' ἅλους τοὺς ἀνθρώπους οὐσιαστικῆ, ὄντολογικῆ. Ἐπῆλθεν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀληθῶς ὄντολογικὴ μετουσίωσις, πρᾶγμα τὸ ὅποιον δεικνύει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἔχι μόνον ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἐπαναποκτήσῃ τὴν ἀπωλεσθεῖσαν ἰκανότητα— καὶ ἄρα τὴν σύνθεσιν του—τοῦ θεᾶσθαι τὸν Θεόν, ἀλλ' οὔτε ὁ Θεὸς δωρίζει εἰς τὸν κεχαριτωμένον ἄνθρωπον τὴν ἀπωλεσθεῖσαν ἰκανότητα διὰ λόγου εἰς Αὐτόν μόνον γνωστοῦς, ἀφοῦ, ὡς ἐλέγομεν καὶ ὡς εἶναι γνωστόν, ὁ ἄνθρωπος σώζεται χάριτι καὶ οὐχί φύσει. Δὲν ἐπαναποδίδει ὁ Θεὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀπωλεσθεῖσάν του σύνθεσιν ἢ φύσιν καὶ ἐν προκειμένῳ τὴν ἰκανότητα τοῦ θεωρεῖν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ δίδει μίαν ἀγνωστον εἰς αὐτὸν λειτουργίαν, τὴν χάριν, ἵνα δι' αὐτῆς οὐχί μεταστρέψῃ τὴν φύσιν του, ἀλλ' ὑπερβῆ ταύτην, πραγματοποιῶν οὕτω τὴν σωτηρίον δι' αὐτὸν ἐν Χριστῷ ὑπέρβασιν καὶ δυναθῆ ἐν τῇ ὑπερβάσει νὰ ἴδῃ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

Ὁ χριστιανισμὸς κατὰ ταῦτα ἔχι μόνον δὲν ὀδηγεῖ εἰς τὸν ἀνθρωπισμὸν, κατάστασιν τοῦτ' ἐστὶν δημιουργουμένην ἐκ τῶν δυνατοτήτων τοῦ πεπτωκὸτος ἀνθρώπου, ἀλλὰ τούναντίον ζητεῖ νὰ ἄρῃ ἐκ ταύτης τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ εἰς τὴν προπρωτικὴν κατάστασιν, καθ' ἣν ἐθεᾶτο ὑπ' αὐτοῦ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ. Σημειωθήτω δὲ ὅτι εἰς τὸ θεᾶσθαι τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἐγκτεῖται ἢ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑπεσχημένη βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὁ παράδεισος.

Ταύτης λοιπὸν τῆς δυνατότητος ἀπωλεσθείσης, τῆς δυνατότητος τοῦ θεωρεῖν τὸν Θεόν, τοῦ θεᾶσθαι τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἀπωλέσθη καὶ ὁ παράδεισος διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ πτώσις του, ἡ διαστροφή του, ἐσῆμαινε οὐσιαστικὴν πτώσιν καὶ διαστροφήν, ἀφοῦ πλέον δὲν δύναται νὰ ἐπανεύρῃ τὸν παράδεισον ἐπὶ τῆς γῆς ἐκτὸς τῆς ὑπερβάσεως, ἥτις ὑπάρχειται ἐν εἶδος σχετικῆς θεωρήσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἐπιτυγχομένους καὶ ταύτης ὑπὸ ὀρισμένων ἐκλεκτῶν ψυχῶν. Κατοροθοῦται δηλ. εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, αἵτινες δὲν εἶναι δυνατόν αὐτὴν τὴν στιγμὴν νὰ γίνουιν ἀντικειμενον ἐρεῖνης.

Οὕτω τὸ γεγονός ὅτι ὁ χριστιανισμὸς καλεῖ εἰς πραγμάτωσιν ἀξίων πέραν τῶν ἀνθρωπίνων δυνατοτήτων καὶ ἄρα τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, σημαίνει ὅτι ὁ χριστιανισμὸς θὰ ὑπεβιβάζετο ἢ μᾶλλον θὰ ἤρνεῖτο τὸν ἑαυτὸν του, ἐάν, ἀντὶ νὰ ὀδηγῆ πέραν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ὀδηγεῖ εἰς τὸν ἀνθρωπισμὸν.

Δ'. Ἄλλ' ὁ σ. ὀμιλεῖ ἀπερὶ ταυτότητος λόγου τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Ἰησοῦ ὡς συγκεκριμένου προσώπου, τῆς ὁποίας ταυτότητος συνέπεια εἶναι ὅτι ἀπιθανῶς νὰ ὀδηγήσῃ ὁ χριστιανισμὸς εἰς ἀνθρωπισμὸν. (σελ. 25). Εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἡμῶς ὁ Λόγος δὲν ἐσεισάκετο εἰς οὐδὲν ταυτότητος μετὰ τοῦ Ἰησοῦ ὡς συγκεκριμένου προσώπου. Ὁ Λόγος διεκρίνετο πόντοτε τοῦ ἀνθρώπου Ἰησοῦ. Ἐκ τῆς διακρίσεως ταύτης ἄλλωστε ἐξη-

γούνται οι πειρασμοί του Ἰησοῦ ὑπὸ τοῦ Διαβόλου καὶ τὸ αἰεὶ δυνατὸν παρελθέτω τὸ ποτήριον». Ὁ Λόγος, ὁ Θεὸς ἄρα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνεται ἀντικείμενον πειρασμοῦ ὑπὸ τοῦ Διαβόλου, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος Ἰησοῦς εἶναι δυνατὸν νὰ πειρασθῇ ὑπὸ τοῦ Διαβόλου καὶ ἐπεισόσθῃ. Ὁ ἄνθρωπος Ἰησοῦς εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις ὑπεόβη διὰ τοῦ Λόγου τὸν ἐαυτὸν του — μὴ ὑποκύψας τελικῶς εἰς τοὺς πειρασμοὺς τοῦ Διαβόλου— τὸν ὑποκείμενον εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους, (δὲν ὑπόκειται μόνον εἰς τὴν ἐνοχλήν, τὴν ἐκ τῆς πτώσεως ποσελθοῦσαν), χωρὶς νὰ μεταβληθῇ ἢ σύνθεσις του, τὸ δυνατὸν τοῦ πειρασθῆναι δηλ. διὰ τὴν ποικειμένην περίπτωσιν. Εἰς αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ὑπέσθασιν καλεῖται ἕκαστος Χριστιανός. Ἡ ζώῃ τὴν ὁποῖαν ὑπόκειται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγκρίεται εἰς ὅ,τι ὑπάρχει πέραν τῆς ὑπερβάσεως ταύτης καὶ ἄρα εἰς κτί, τὸ ὅποιον εἶναι πέραν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄρα καὶ τοῦ ἐνθροπισμοῦ, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος, ὄν περτωκός, πρέπει νὰ ὑπερβληθῇ.

Θὰ ὠδήγηι ὁ χριστιανισμὸς εἰς ἀνθρωπισμὸν, ἐὰν ὁ Χριστὸς ἐξήτει π.γ. — διὰ νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ἀπλούστατον, ἀλλὰ χαρακτηριστικώτατον παράδειγμα τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης— νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς φίλους ἡμῶν. Τοῦναντίον ὅμως ζητεῖ ἀπὸ τοὺς πιστεύοντας νὰ ἀγαπῶσιν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν, ὅπερ ἀντίκειται βασικῶς εἰς τὸν ἀνθρώπινον λόγον, ὅστις ἀναγκάζει εἰς ἐκείνας τὰς πράξεις, αἰτινες ἐξυπηρετοῦν τὸ ὕλικόν καὶ τὸ διανοητικὸν μόνον συμφέρον τοῦ πράττοντος.

Τὸ γεγονός τῆς ταυτότητος τοῦ Λόγου τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Ἰησοῦ ὡς συγκεκριμένου προσώπου ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν, γράφει ὁ σ.: «Κατόφασις τῆς ταυτότητος σημαίνει, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι μεγέθη ἀνάλογα, ποιότητες συγγενεῖς («Τοῦ μὲν καὶ γένος ἐσμέν») πρ. 17, 98». (σελ. 26).

Σύγχυσις ἐπικρατεῖ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ σ. λεγόμενα. Κατ' ἀρχὰς δὲν ὑπάρχει συγγένεια, ὡς νοεῖ ταύτην ὁ σ., ὡς μεθεγῶν ἀναλόγων δηλαδὴ. Θὰ συνέβαινεν οὕτω, ἐὰν μᾶς εἶχε γεννήσῃ ὁ Θεός. Ἐὰν εἴχομεν προέλθῃ δι' ἀπορροίας ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς ὅμως εἴμεθα δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ γεννήματα Αὐτοῦ.

Ἐποιήθημεν δι' ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ὥστε νὰ εἴμεθα μεγέθη ἀνάλογα.

Ἐλάβομεν «πνοὴν ζῶσαν» καὶ οὐχὶ μέρος τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Ἐκτὸς τούτου ἐπηκολούθησεν ἡ πτώσις, ἥτις καὶ ἐδημιούργησεν τὸ μέγα χάος μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, τὸ ὅποιον διὰ τοῦ μυστηρίου δὲν γεφυροῦται, δὲν ἀπαλείφεται, ἀλλ' ὑπερβύλλεται, ὑπερπηδᾶται.

Τὰς σκέψεις ταύτας ἐξεφράσαμεν ἀφ' ἑνὸς ὡς ἀντίδρασιν εἰς ὠρισμένας μόνον ἀπόψεις τοῦ κ. Ι. Κουτσογιαννοπούλου, ὅστις, ὡς εἴπομεν καὶ ἐν ἀρχῇ, εἶναι ἄξιος πάντως ἐπαίνου διὰ τὸ ἔργον του, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὡς ἐλαχίστην συμβολὴν εἰς τὸ μέγα πρόβλημα τῶν σχέσεων χριστιανισμοῦ καὶ ἀνθρωπισμοῦ, πρόβλημα ἀπὸ τὴν ὀρθὴν τοῦ ὁποῖου ἀντιμετώπισιν ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία κάθε προσπάθειας διεισδύσεως τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ μυστηρίου καὶ κατόπιν εἰς τὰς κοινωνικὰς των σχέσεις διὰ τοῦ μυστηρίου πάλιν καὶ τῶν διαφόρων τάσεων καὶ συστημάτων τοῦ κοινωνικοῦ λεγομένου χριστιανισμοῦ.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Θεολόγος